

Олег Натаров,

мол. наук. співроб. відділу оперативної інформації СІАЗ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ПРАВОВА ОСВІТА НАСЕЛЕННЯ: РОЛЬ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

У статті розглядається роль бібліотек України в здійсненні правової освіти населення, зокрема, розкрито конкурентні переваги бібліотек у цьому процесі. Наведено приклади ефективної діяльності бібліотечних установ різного відомчого підпорядкування у здійсненні правової освіти.

Ключові слова: правова освіта населення, правова інформація, правове інформування, бібліотеки України.

Становлення України як демократичної, правової держави, формування засад громадянського суспільства зумовлюють необхідність підвищення рівня правової культури населення. На державному рівні потребують вирішення питання дальшого розвитку правової свідомості, подолання правового нігілізму та правого інфантилізму, задоволення потреб громадян у одержанні знань про право. Це може бути забезпечено, насамперед, шляхом удосконалення правової освіти населення.

Проблемі правової освіти присвячені праці вчених у різних наукових галузях: філософії, юриспруденції, педагогіці ⁶. При цьому переважно висвітлювалися питання здобуття знань у національній системі освітніх

⁶ Головченко В. Особливості формування правової культури молоді // Право України. – 2004. – № 10. – С. 120–123; Городиський М. І. Правова освіта майбутнього вчителя; ред. М. К. Подберезський; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – К.: Науковий світ, 2001. – 128 с.; Оніщенко Н. Правова освіченість у контексті рівнів правової освіти. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/3413/>; Подберезський М. К. Правова культура майбутнього вчителя (теоретико-методологічний аспект); Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х.: Основа, 1997. – 220 с.; Попад'їна Т. С. Проблема правової освіти в філософії І. О. Ільїна // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – 2011. – Вип. 1 (2). – С. 67–72; Шефель, С. В. Філософія правової освіти як складник сучасного соціально-гуманітарного знання // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія: зб. наук. пр. / Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Х.: Право, 2011. – № 7. – С. 81–87.

закладів. Водночас сьогодні правова освіта та правове виховання здійснюються не тільки в навчальних закладах, а й за їх межами. Зокрема, активними учасниками правоосвітньої роботи є бібліотечні установи. Адже бібліотека сьогодні – це один із соціальних інститутів, метою якого є залучення особистості до активної участі в громадському житті через забезпечення вільного доступу до джерел правової інформації, широке інформування про правову політику держави та законодавство, розвиток правосвідомості й правової культури, у якому зацікавлене все суспільство.

Отже, метою цієї статі якраз і є висвітлення сучасного стану правоосвітньої роботи в бібліотеках України.

Правова освіта – це процес засвоєння знань про основи держави і права, виховання у громадян поваги до закону, прав людини, небайдужого ставлення до порушень законності і правопорядку. У юридичній науці правову освіту розглядають як необхідний елемент правової культури, умову правової вихованості особи [3, с. 550; 15, с. 521]. О. Скакун прирівнює поняття правової освіти до поняття правого всеобучу, під яким розуміється єдина загальнодержавна система вивчення законодавства, яка охоплює всі верстви населення, усіх державних службовців. Зокрема, правова освіта посадових осіб має на меті не тільки оволодіння мінімумом правових знань, а й ставлення до їх використання: усі управлінські рішення мають відповідати «літері» і «духу» закону. Відповідно, О. Скакун виділяє такі функції правового всеобучу: правова освіта і виховання молоді; правова освіта депутатського корпусу всіх рівнів; правова освіта працівників органів виконавчої влади на місцях; правова освіта працівників органів управління громадських організацій; правова освіта посадових осіб комерційних корпорацій – асоціацій, концернів, міжгалузевих, регіональних та інших об'єднань; правова освіта правопорушників у місцях позбавлення волі та ін.; методичне забезпечення правового всеобучу (підтримання сукупності сучасних принципів, форм, методів і способів правової освіти та інформації, активна участь в їх здійсненні) [15, с. 520–521].

Державна політика України передбачає систему заходів щодо правової освіти громадян як засобу трансляції правової культури, способу орієнтації в соціально-правовому просторі відповідно до норм – правових і етичних – правомірної поведінки, сприяння подоланню таких проявів дефектної правосвідомості як правовий нігілізм, правовий інфантилізм, правовий ідеалізм, правовий дилетантизм і «переродження» правосвідомості.

Насамперед необхідно зазначити, що згідно зі ст. 57 Конституції України кожному гарантується право знати свої права і обов'язки. Закони

та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в порядку, встановленому законом. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, не доведені до відома населення в порядку, встановленому законом, є нечинними.

Конституційну норму, що проголошує право кожного знати свої права та обов'язки, у науці конституційного права розглядають у зв'язку з такими загальними засадами Конституції, як принцип правової держави (ст. 1) і верховенство права (ст. 8). Адже в умовах існування правової держави, дії верховенства права правові норми та їх джерела повинні відповідати принципу правової визначеності. Згідно з цим принципом, який відштовхується від ідеї передбачуваності, люди повинні мати змогу планувати свої дії із впевненістю, що знають про їх правові наслідки. Принцип правової визначеності вимагає, зокрема, щоб правові акти заздалегідь оприлюднювалися, діяли на майбутнє (так звана матеріальна доступність права), були ясними, простими, точними, чіткими та несуперечливими (так звана інтелектуальна доступність права). Така передбачуваність збільшує автономію особи щодо держави й зрештою забезпечує її свободу.

Крім того, право знати свої права та обов'язки також розглядають у контексті ч. 2 ст. 34 Конституції України, яка гарантує кожному право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію. У цьому випадку йдеться про правову інформацію, вільне отримання й поширення якої є вкрай важливим для формування в людей знань про свої права та обов'язки [4, с. 425].

Варто зазначити, що необхідність правової освіти закріплена в чинному законодавстві України. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України «Про Програму правової освіти населення України» від 29 травня 1995 р. затверджено Положення про Всеукраїнську міжвідомчу координаційно-методичну раду з правової освіти населення. Рада була утворена для забезпечення взаємодії органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, навчальних закладів і закладів культури, наукових установ, видавництв і видавничих організацій, засобів масової інформації у сфері правової освіти населення, а також надання відповідної методичної допомоги. Серед актуальних питань правової освіти, інформацію про які заслуховує на своїх засіданнях рада, названі результати вивчення стану діяльності з правової освіти населення, аналіз соціологічних досліджень, опитувань громадян, оглядів-конкурсів, стан підготовки викладачів правових дисциплін і видання підручників і посібників з правознавства тощо [9]. З метою підвищення рівня правової

освіти населення, створення належних умов для набуття громадянами правових знань, а також забезпечення їх конституційного права знати свої права і обов'язки указом Президента України від 18 жовтня 2001 р. було затверджено Національну програму правової освіти населення. Програма передбачає далі створення необхідних умов для набуття широкими верствами населення правових знань і навичок у їх застосуванні, забезпечення доступу громадян до джерел правової інформації, а також визначає основні напрями правоосвітньої діяльності та першочергові заходи щодо їх реалізації [8].

Загалом аналіз вітчизняних публікацій з проблем правої освіти, а також ідей та положень, викладених у нормативно-правових актах України з питань освіти, зокрема в законах України «Про освіту» (1991) та «Провищу освіту» (2014), Указах Президента України «Про Національну програму правової освіти населення» (2001), «Про Національну доктрину розвитку освіти» (2002), «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013), постановах Кабінету Міністрів України «Про Державну національну програму «Освіта» («Україна ХХІ ст.»)» (1993), «Про Програму правової освіти населення України» (1995), дає змогу резюмувати, що правову освіту населення становить комплекс інформаційних, навчальних і виховних заходів державних і громадських структур, спрямованих на забезпечення певного обсягу правових знань, умінь і навичок, інформаційного забезпечення, необхідних громадянину для прийняття рішень у питаннях державного та приватного життя, захисту прав і свобод, гарантованих Конституцією України, формування стійких правових знань, переконань, цінностей, потреб і звичок правомірної поведінки. При цьому головною метою правової освіти населення є формування правової культури, подолання правового нігілізму та інших викривлень уявлень про цінність права, задоволення потреб у правовому знанні, заохочення до участі в розбудові держави, профілактика правопорушень, забезпечення вільного та всебічного розвитку особистості.

Правова освіта є складовою частиною системи освіти України. Разом з тим, як уже зазначалося в цій роботі, активними учасниками правоосвітньої роботи є бібліотеки України. Діяльність бібліотечних установ різного відомчого підпорядкування ⁷ спрямована зокрема на підвищення

⁷ Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» визначає такі види бібліотек: 1) за значенням бібліотеки поділяються на: всеукраїнські загальнодержавного значення (національні, державні); республіканські (Автономної Республіки Крим); обласні; міські; районні; селищні; сільські. 2) За змістом бібліотечних фондів бібліотеки є: універсальні; галузеві; міжгалузеві. 3) За призначенням бібліотеки

рівня правової підготовки населення, насамперед учнівської та студентської молоді, громадян, які перебувають на державній службі, обрані народними депутатами України, депутатами місцевих рад, викладачів правових дисциплін і журналістів, які висвітлюють правову тематику; створення належних умов для набуття громадянами знань про свої права, свободи і обов'язки; широке інформування населення про правову політику держави та законодавство; забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації; вдосконалення системи правової освіти населення, збереження та розвиток вітчизняних традицій у цій сфері.

При цьому важливими конкурентними перевагами бібліотек є: системність, фундаментальність і науковість, що визначає авторитетність бібліотечних установ, які гарантують користувачу якість свого інформаційного продукту. Інша важлива риса, якою характеризується діяльність бібліотечних установ, це їх незалежність, у силу чого сучасна бібліотека може претендувати на експертний статус. Бібліотеки поступово стають системоутворювальним компонентом соціально-культурної інфраструктури, формуючи навколо себе особливе культурне й інформаційно-комунікативне середовище, і, таким чином, перетворюючись із книгозбірень на центри формування громадської думки [16, с. 66].

Необхідно зазначити, що процеси розбудови України як демократичної держави, її органічне входження у світовий правовий та інформаційний простір обумовили зростання суспільної потреби в ефективному комплектуванні та використанні бібліотечних фондів, організації системи інформування з допомогою сучасних електронних інформаційних технологій. У цих умовах пріоритетного значення закономірно набула сфера правового інформування, від якісної організації якої залежить розвиток принципово нових можливостей для становлення правової держави та громадянського суспільства, удосконалення взаємовідносин між державою, органами влади, самоврядування та суспільством.

Як зазначають дослідники, поширення правових знань бібліотечними установами є системним процесом, з використанням усього асортименту наявних форм інформаційного та аналітичного обслуговування користувачів, орієнтованих відповідно до їхніх специфічних запитів.

поділяються на: публічні (загальнодоступні), у тому числі спеціалізовані для дітей, юнацтва, осіб з фізичними вадами; спеціальні (академії наук, науково-дослідних установ, навчальних закладів, підприємств, установ, організацій). Публічні, спеціальні та спеціалізовані бібліотеки можуть об'єднуватися в централізовані бібліотечні системи.

Вивчення рівня правової поінформованості суспільства дає можливість бібліотечним установам прогнозувати запити на цей вид інформації та працювати на упередження. Визначають такі основні напрями бібліотечної політики у сфері здійснення правового інформування українського суспільства: модернізація бібліотечних послуг у сфері правового інформування – розробка моделей електронного правового інформування; розвиток програм підтримки правової культури, підвищення рівня правової обізнаності користувачів бібліотек; підготовка й реалізація програм щодо розширення фондів правової інформації, зокрема в електронному вигляді; забезпечення доступу населення до соціально значущої правової інформації шляхом упровадження на базі загальнодоступних бібліотек повсюдного доступу до інформаційно-правових баз інформації; розвиток інфраструктури бібліотечної справи, розширення учасників великих корпоративних проєктів у сфері правового інформування; розвиток міжнародної бібліотечної співпраці, участь у міжнародних бібліотечних і культурних проєктах у сфері правового інформування, у тому числі на основі нових форм і методів професійної бібліотечної діяльності; сприяння ефективному функціонуванню системи безперервної інформаційно-правової підтримки малозахищених верств населення України.

У забезпеченні такого доступу фахівці радять спиратися на наявну бібліотечну мережу. Адже основним завданням бібліотек є реалізація права користувача на одержання оперативної та повної інформації, доступ до ресурсів не тільки в бібліотеці, а й за її межами. Крім традиційного міжбібліотечного абонементу, значна кількість бібліотек сьогодні активно використовує у своїй діяльності необмежені ресурси Інтернету, значно підвищивши таким чином інформаційну повноту обслуговування й надаючи читачам інформацію у більш зручній формі порівняно із традиційними [6, с. 92].

У контексті нашої теми доцільно розглянути приклади правоосвітньої роботи в бібліотеках України. Провідними інформаційними центрами зі збереження й розвитку інформаційних фондів національного значення є національні бібліотеки ⁸. Вони володіють потужними фондами вітчизняних і найважливіших науково значущих зарубіжних документів

⁸ Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України, Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника НАН України, Національна парламентська бібліотека України, Національна історична бібліотека України, Національна наукова медична бібліотека України, Національна бібліотека України для дітей, Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького,

і здійснюють міжнародне співробітництво у формуванні та використанні світових бібліотечних ресурсів, задовольняють найрізноманітніші потреби суспільства у сфері права, сприяють розвитку юридичної науки, правової освіти, формуванню правової культури населення. Крім того, перевагою національних бібліотек у сфері правового інформування є те, що, маючи доступ до великих масивів інформації, вони здатні вдосконалювати свої навігаційні характеристики та надавати довідково-консультативні послуги. Саме в умовах національних бібліотек стає можливим ефективно розв'язання проблеми структуризації інформації з метою забезпечення дії принципу «кожному користувачу – потрібну йому інформацію» [2, с. 31].

Найбільшою бібліотекою України, головним науково-інформаційним центром держави, що входить до найбільших національних бібліотек світу, є Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ). Обсяг фондів НБУВ – близько 15 млн одиниць зберігання. Щорічно до фондів надходять 160–180 тис. документів (книг, журналів, газет тощо). Бібліотека комплектується всіма українськими виданнями, отримує примірник дисертацій, які захищаються на території України, веде міжнародний книгообмін з понад 1500 науковими закладами та бібліотеками 80 країн світу. До бібліотеки як депозитарію документів і матеріалів ООН в Україні надсилаються публікації цієї організації та її спеціалізованих установ. З 1998 р. здійснюється цілеспрямоване комплектування електронними документами.

Мережеві інформаційні ресурси бібліотеки містять: зібрання «Наукова періодика України» (0,5 млн статей з 1,7 тис. журналів), електронні тексти (80 тис. документів, з них 60 тис. авторефератів дисертацій), аналітичні матеріали (4 тис. бюлетенів оперативної інформації та інформаційно-аналітичних оглядів), каталоги та картотеки (3,5 млн бібліографічних записів і 5 млн зображень карток генерального алфавітного каталогу); реферативну базу даних «Україніка наукова» (400 тис. записів). В інтранет-середовищі міститься 700 тис. публікацій. Пошуковий апарат Бібліотеки має у своєму складі систему бібліотечних каталогів та картотек і фонд довідково-бібліографічних видань обсягом 200 тис. примірників. Цей фонд містить документи нормативного характеру (закони, укази, постанови тощо), енциклопедії, тлумачні словники, довідники, бібліографічні посібники [13].

Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України.

Особливою категорією абонентів НБУВ є інформаційні служби органів державної влади, серед яких Верховна Рада України, Адміністрація Президента України і Кабінет Міністрів України. Тут варто зазначити, що сьогодні, розвиваючись як сучасні суспільні інформаційні центри, бібліотеки мають можливість забезпечувати опосередкований зв'язок між громадськістю й органами державної влади. Інформація пов'язує між собою державу та громадянське суспільство, постає одним з дійових засобів налагодження взаємозв'язку між особистістю та державою. Управління суспільством з боку державних органів завжди обумовлює їхню інформованість про відповідні процеси та явища. Як зазначають фахівці, «зростаюче значення бібліотечних установ в інформаційному супроводі державних владних інститутів, суспільства в цілому обумовлено тим, що саме в бібліотеках протягом останнього десятиріччя спостерігалось найбільш помітне вдосконалення методів керування інформацією, введення її в активний обіг. Досвід провідних бібліотечних установ показує важливу їхню роль у забезпеченні відкритості й доступності інформації про діяльність державних владних структур, а отже, і до нормативно-правових матеріалів» [6, с. 91]. Як приклад цьому твердженню слугує діяльність у сфері правового інформування, яку здійснюють структурні підрозділи НБУВ: Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національна юридична бібліотека (НЮБ), Фонд Президентів України (ФПУ). Зокрема, НЮБ забезпечує акумуляцію документально-інформаційних ресурсів (книжок, документів та інших носіїв інформації), які містять правову інформацію (сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення, їх профілактику і боротьбу з ними тощо). Основними завданнями бібліотеки є: забезпечення правовою інформацією працівників органів державної влади, спеціалістів-правників, науковців, студентів, представників дипломатичного корпусу і міжнародних неурядових організацій та поширення правових знань серед населення; надання довідково-консультаційної допомоги; систематизація та аналіз матеріалів, які містять правову інформацію [7].

Провідним державним культурним, освітнім, науково-інформаційним закладом є Національна парламентська бібліотека України (НПБУ). Це загальнодоступна установа з універсальними за змістом фондами, яка обслуговує найширші верстви населення. У контексті нашої теми становить інтерес діяльність Центру правової інформації (ЦПІ) НПБУ, який було створено з метою розширення вільного доступу громадян

до інформації правового характеру та удосконалення процесів обслуговування користувачів ресурсами з права на основі використання як традиційних, так і нових бібліотечно-інформаційних технологій. При цьому для забезпечення оптимізації обслуговування користувачів у Центрі було проведено локальне дослідження «Бібліотека і правова інформація: користувач, ресурси, послуги», під час якого вивчалися споживачі правової інформації та їхні запити, інформаційні ресурси НПБУ, зокрема електронні, бібліотечні послуги. Сьогодні у відкритому доступі користувачі мають можливість ознайомитися з новими виданнями правового змісту: нормативно-правовими документами (кодексами, законами, постановами тощо); науковими коментарями та монографіями; довідковою та науково-популярною літературою; періодичними виданнями за останні два роки. Також надається доступ до електронних інформаційних ресурсів зазначеної тематики. Пріоритетним напрямом діяльності ЦП є надання користувачам довідково-інформаційних послуг. Так, для інформування відвідувачів створено картотеки, готуються виставки нових надходжень документів. Для надання безоплатної юридичної допомоги населенню при ЦП НПБУ спільно зі Всеукраїнською спеціальною колегією з питань боротьби з корупцією та організованою злочинністю відкрита Громадська приймальня. Відвідувачам надаються консультації, роз'яснення з правових питань, допомога в складанні документів правового характеру (звернень, окремих процесуальних документів) [5, 14].

Важливу роль у забезпеченні правового всеобучу народних депутатів України, їхніх помічників-консультантів, працівників Апарату українського парламенту відіграє спеціальна Бібліотека Верховної Ради України (БВРУ). Бібліотека забезпечує формування, зберігання та ефективне використання бібліотечного фонду як упорядкованого зібрання документів з питань права та парламентаризму, політики та економіки, науки, освіти, культури та інших питань функціонування та розвитку українського суспільства та інших країн світу. На 1 січня 2015 р. парламентський бібліотечний фонд становив близько 68 тис. документів.

Паперовий фонд БВРУ складається з двох типів бібліотечних документів:

1. Офіційні видання – документи про результати діяльності парламенту та інших інститутів влади:

– стенографічні звіти сесій Верховної Ради УРСР; Бюлетені сесій Верховної Ради України; Відомості Верховної Ради України; «Голос України»: газета Верховної Ради України; «Віче»: теоретичний і громадсько-політичний журнал;

– звіти про роботу парламентських комітетів; матеріали парламентських слухань;

– систематичне зібрання актів чинного законодавства України, Росії, Білорусі та інших країн СНД; колекція текстів конституцій країн світу;

– переклади нормативно-правових актів та аналітико-правові документи країн світу.

2. Інші видання, необхідні для здійснення конституційних повноважень парламенту (книжкові, газетні та журнальні, що становлять профіль комплектування документного фонду БВРУ). Для зручності користування найбільш популярні видання цього блоку об'єднані у спеціальні Бібліотечні колекції:

– авторські праці народних депутатів України, політиків і державних діячів – дарунки бібліотеці від їх авторів;

– видання Інституту законодавства, Парламентського видавництва, Рахункової палати та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;

– видання парламентів країн світу;

– видання Державного комітету статистики України, індекси моніторингу соціологічних опитувань, вітчизняні і зарубіжні універсальні та галузеві енциклопедії, енциклопедичні словники тощо;

– видання Національної української академії державного управління при Президенті України, Національного інституту стратегічних досліджень при Адміністрації Президента України, Національного інституту проблем міжнародної безпеки при Раді національної безпеки та оборони України;

– монографічні видання інститутів НАН України (держави і права ім. В. М. Корецького, соціології, філософії, економіки, економічного прогнозування, економіки промисловості, світової економіки і міжнародних відносин, національних відносин і політології, регіональних досліджень, історії України, українознавства ім. І. Крип'якевича, народознавства і української мови);

– видання зарубіжних інформаційних центрів і програм в Україні (Програми сприяння парламентам України, Бюро інформації Ради Європи, Ресурсно-інформаційного центру Британської Ради, Центру інформаційних ресурсів Посольства США, Центру інформації та документації НАТО та ін.).

Електронний ресурс БВРУ становлять документи на CD-ROM і близько 36 тис. документів, які мають електронну копію.

Основними видами бібліотечних послуг БВРУ є надання можливості замовляти книги через мережу Інтернет; надання документів

на паперових та інших носіях інформації з фондів БВРУ та з фондів бібліотек інших систем і відомств України; складання тематичних добірок документів; виконання бібліотечних довідок з питань порядку дня засідань сесії, комітетів і фракцій та з інших питань, що безпосередньо належать до діяльності Верховної Ради України; здійснення інформаційно-бібліографічного пошуку з використанням паперових та електронних (у тому числі Інтернет) вітчизняних і зарубіжних бібліотечних ресурсів; підготовка бібліографічних покажчиків до законопроектів та з проблем парламентської діяльності; підготовка щотижневих оглядів публікацій в центральній пресі, пов'язаних з діяльністю Голови Верховної Ради України; підготовка щоденних анотованих оглядів центральної преси; підготовка регулярних повнотекстових «Оглядів регіональної преси»; підготовка щомісячних випусків «Парламентського довідника знаменних і пам'ятних дат»; інформування про нові надходження документів до фондів бібліотеки; допомога користувачам у виборі відповідних інформаційно-пошукових засобів; проведення екскурсій для відвідувачів Верховної Ради України з історії і сьогодення українського парламентаризму, архітектури сесійного будинку Верховної Ради України; читачам пропонуються віртуальні виставки нових надходжень до бібліотеки Верховної Ради України та віртуальні виставки, які присвячено знаменним датам, ювілеям, окремим темам, визначним подіям вітчизняної та світової історії, науки і культури.

Важливо звернути увагу та те, що партнерами БВРУ, зокрема, виступають Національна парламентська бібліотека України (головний партнер), Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, державні наукові та галузеві бібліотеки, спеціалізовані бібліотеки; республіканська (АРК) та обласні універсальні наукові бібліотеки [10].

Важливою частиною освітнього, наукового та культурного простору є спеціальні бібліотеки вищих навчальних закладів (ВНЗ). Як зауважує І. Беззуб, більшість стратегічних завдань, які стоять перед ВНЗ, тісно пов'язані з діяльністю бібліотеки як важливої ланки наукового й навчального процесів: бібліотека є тією творчою лабораторією, від ресурсів і послуг якої багато в чому залежить якість і зміст студентської освіти [1, с. 524]. У свою чергу, від рівня правової освіти, від ступеня оволодіння знаннями, отриманими юридичною наукою, передусім студентами вищих навчальних закладів юридичного профілю безпосередньо залежить правова культура всіх представників юридичної професії. Можна констатувати, що останнім часом відбулися значні позитивні зрушення в бібліотечно-інформаційному забезпеченні юридичної освіти

і науки, зокрема, створено веб-портали та сайти у провідних бібліотеках вищих навчальних закладів, формується повноцінний галузевий інформаційний ресурс, електронні каталоги, повнотекстові бази, електронні бібліотеки.

Одним з найавторитетніших провідних навчальних закладів України є підпорядкований Національній академії наук України Київський університет права. Наукова бібліотека Київського університету права НАН України – сучасний інформаційний, навчальний та науково-дослідний центр університету.

Бібліотечний фонд становить 150 тис. примірників, серед яких найбільш широко представлена література з національного та міжнародного права, дисциплін соціально-гуманітарного циклу, зокрема, підручники та навчальні посібники, монографії та наукові збірники, теоретичні та науково-практичні журнали. Бібліотечні фонди поповнюються вітчизняними періодичними виданнями з питань правознавства, правничими часописами США, а також юридичними періодичними виданнями Польщі, Угорщини, Словаччини, Болгарії, Молдови, Грузії, Румунії, Сербії тощо.

Діяльність Наукової бібліотеки КУП НАНУ як інформаційного та соціокультурного підрозділу, що втілює загальну стратегію розвитку університету, орієнтується на науково-інформаційне забезпечення освітнього процесу та науково-дослідної роботи, глибоку інтеграцію освіти і науки, формування інформаційної культури користувачів, допомоги в оволодінні знаннями, вміннями та навичками використання інформаційно-бібліотечних технологій у студентському житті та професії юриста.

Бібліотека активно впроваджує інформаційні технології. Автоматизовані робочі місця для користувачів і вільний WI-FI у читальному залі значно розширюють можливості студентів в отриманні інформації. Ведеться систематична робота з наповнення та оновлення контенту «Електронної бібліотеки студента-правника», електронний каталог бібліотеки постійно поповнюється бібліографічними записами та надає вичерпну інформацію про бібліотечні інформаційні ресурси.

Також привертає до себе увагу єдина в Україні бібліотека-депозитарій Всесвітньої організації інтелектуальної власності, створена в університеті в рамках програми BOIB «WIPO Publication Depository Library Program», покликана сприяти більш глибокому ознайомленню студентів і науковців Київського університету права, фахівців України в галузі інтелектуальної власності з багатоплановою діяльністю BOIB, питаннями правового

регулювання та захисту інтелектуальної власності, організацією інтелектуальної власності [11].

Організацію цілеспрямованої роботи з правової освіти серед різних верств населення здійснюють республіканські та обласні універсальні наукові бібліотеки, спеціалізовані бібліотеки для дітей та юнацтва, публічні бібліотеки міст і районів. Основними напрямками правоосвітньої роботи в цих бібліотеках є: забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації; проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед користувачів різних вікових категорій, створенні належних умов для набуття ними знань про свої права і обов'язки; пошук нових форм і методів правової освіти широких верств населення. При цьому варто відзначити широку співпрацю згаданих бібліотек щодо поширення правових знань серед населення з іншими установами та організаціями, місцевими органами влади та органами місцевого самоврядування, засобами масової інформації. Так, наприклад, у партнерстві з Головним управлінням юстиції в Миколаївській області на базі відділу документів з гуманітарних наук Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки (ОУНБ) ім. О. Гмирьова було засновано Університет правових знань. Завдання університету полягають у залученні різних категорій населення до популяризації правової культури через просвітницьку діяльність; сприянні розумінню основ конституційного, виборчого, трудового, шлюбно-сімейного та інших галузей права; наданні юридичної допомоги з усіх напрямів правового характеру; забезпеченні реалізації права громадян на отримання інформації в будь-якому її вигляді. До послуг користувачів – відкритий доступ до правової інформації: законодавчих матеріалів виконавчих органів влади України; нормативно-правових актів; наукових коментарів і монографій; довідкових видань з правових питань: словників, енциклопедій, довідників; періодичних видань правового змісту [12].

Стосовно спеціалізованих бібліотек для дітей і юнацтва також варто відзначити, що правоосвітня робота в них тісно пов'язана з правовиховною. Нагадаємо, що правове виховання – це цілеспрямований постійний вплив на людину з метою формування у неї правової культури та активної правомірної поведінки [15, с. 516]. Правовиховна та правоосвітня діяльність бібліотек, що обслуговують дітей та юнацтво, базується на різноплановому підході, популяризації правової літератури та різноманітності її форм, вираженому поєднанні індивідуальної роботи, наочної популяризації книг і творчих акцій правової тематики, а також передбачає обов'язкову співпрацю з навчальними закладами, правоохо-

ронними органами, ЗМІ та громадськими. Досвід роботи спеціалізованих бібліотек для дітей і юнацтва показує, що основними завданнями правового виховання молоді є: профілактика правопорушень серед підлітків і молоді засобами бібліотечного впливу; надання інформаційної підтримки молодим користувачам, що потрапили в зону юридичного, соціального або особистісного конфлікту; формування у молоді відношення нетерпимості до протиправних вчинків.

Таким чином, проведене дослідження дало змогу зробити такі висновки. По-перше, здійснення правової освіти є одним із пріоритетних напрямів діяльності бібліотек України, що динамічно розвивається та тісно пов'язаний із забезпеченням вільного доступу до правової інформації. При цьому важливими конкурентними перевагами бібліотек у процесі здійснення правової освіти є:

– доступність бібліотечних установ. Бібліотечна система України містить розгалужену мережу бібліотек різних видів, які здатні задовольнити інформаційні, науково-дослідні, освітні, культурні та інші потреби різних категорій користувачів (учнівської та студентської молоді, державних службовців, викладачів правових дисциплін, правозахисників тощо). Крім того, з часу отримання бібліотеками доступу до Інтернет за наявності розгалуженої внутрішньобібліотечної локальної мережі розпочалися масштабні перетворення, пов'язані з включенням світових інформаційних масивів у систему обслуговування читачів. Можливості Інтернету дають змогу поповнити інформаційний потенціал бібліотек поряд із традиційними джерелами (книги, періодичні видання) джерелами глобальної інформаційної мережі Інтернет.

– системність, фундаментальність і науковість, що визначає авторитетність бібліотечних установ, які гарантують користувачу якість свого інформаційного продукту. Маючи доступ до великих масивів інформації, бібліотеки здатні вдосконалювати свої навігаційні характеристики і надавати довідково-консультативні послуги. В умовах наукових бібліотек стає можливим ефективне розв'язання проблеми структуризації інформації з метою забезпечення дії принципу «кожному користувачу – потрібну йому інформацію».

– незалежність, у силу чого сучасна бібліотека може претендувати на експертний статус. Бібліотеки поступово стають системоутворювальним компонентом соціально-культурної інфраструктури, формуючи навколо себе особливе культурне й інформаційно-комунікативне середовище, і, таким чином, перетворюючись із книгозбірень на центри формування громадської думки.

По-друге, розбудова України як демократичної держави, її органічне входження у світовий правовий та інформаційний простір обумовили зростання суспільної потреби в ефективному комплектуванні та використанні бібліотечних фондів, організації системи інформування з допомогою сучасних електронних інформаційних технологій. У цих умовах пріоритетного значення закономірно набула сфера правового інформування. Використовуючи весь асортимент наявних форм інформаційного та аналітичного обслуговування користувачів, бібліотеки України беруть активну участь у поширенні правових знань.

По-третє, здійснення правоосвітньої роботи в різних видах бібліотек має свою специфіку. Ключову роль у здійсненні правової освіти населення відіграють провідні національні бібліотеки України. На сьогодні саме національні бібліотеки, які мають доступ до великих масивів інформації, здійснюють міжнародне співробітництво у формуванні та використанні світових бібліотечних ресурсів у сфері права, забезпечують відкритість й доступність інформації про діяльність державних владних структур, можуть задовольнити найрізноманітніші потреби суспільства у сфері права, забезпечити здійснення правової освіти найширших верств населення. Правоосвітня робота в спеціальних бібліотеках вищих навчальних закладів спрямована насамперед на підвищення рівня правової підготовки студентів, забезпечення доступу до правової інформації викладачів правових дисциплін. У свою чергу, організація роботи з правової освіти в ОУНБ, публічних бібліотеках міст і районів спрямована насамперед на забезпечення вільного доступу до джерел правової інформації користувачів різних вікових категорій, створення належних умов для набуття ними знань про свої права і обов'язки; пошук нових форм і методів правової освіти широких верств населення. Особливістю спеціалізованих бібліотек для дітей і юнацтва є поєднання правоосвітньої роботи з правовиховною.

На нашу думку, важливими питаннями подальшого вдосконалення правової освіти в бібліотеках України є: удосконалення системи бібліотечного обслуговування населення у сфері правового інформування, у тому числі з використанням актуальних електронних технологій; залучення працівників бібліотек до сприяння вирішенню таких завдань, як ліквідація правової необізнаності, боротьба із проявами правового нігілізму та іншими видами дефектної правосвідомості в суспільстві, профілактики правопорушень; розвиток співпраці бібліотечних установ з органами державної влади, органами місцевого самоврядування,

навчальними закладами та науковими установами, ЗМІ, громадськими організаціями.

Література

1. *Беззуб І.* Кооперація – універсальний механізм співпраці бібліотек ВНЗ / І. Беззуб // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – 2013. – Вип. 36. – С. 524–539.

2. *Гранчак Т.* Роль інформаційно-аналітичних структур наукових бібліотек України в сучасному демократичному процесі / Т. Гранчак // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – 2008. – Вип. 21. – С. 24–35.

3. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Харків. : Право, 2011. – 584 с.;

4. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секр.), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Харків : Право, 2011. – 1128 с.

5. *Круліковська О.* Центр правової інформації НПУ / О. Круліковська // *Бібл. планета.* – 2011. – № 1. – С. 7.

6. Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горovий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 355 с.

7. Про затвердження Положення про Національну юридичну бібліотеку: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2000 р. № 173 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/173-2000-п>. – Назва з екрана.

8. Про Національну програму правової освіти населення. Указ Президента України від 18 жовтня 2001 р. № 992/2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/992/2001>. – Назва з екрана.

9. Про Програму правової освіти населення України. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 травня 1995 р. № 366 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/366-95-п>. – Назва з екрана.

10. Сайт Бібліотеки Верховної Ради України [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://lib.rada.gov.ua/static/about/wellcome.html>. – Назва з екрана.

11. Сайт Київського університету права НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kul.kiev.ua/biblioteka/pro-biblioteku.html>. – Назва з екрана.

12. Сайт Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гмирьова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reglibrary.mk.ua/index.php/chitatski-obednannya/universitet-pravovikh-znan>. – Назва з екрану.

13. Сайт Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/125/>. – Назва з екрану.

14. Сайт Національної парламентської бібліотеки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nplu.org/article.php?id=34>. – Назва з екрана.

15. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.

16. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 224 с.

References

1. Bezzub, I. (2013). Kooperatsiia – universal’nyj mekhanizm spivpratsi bibliotek VNZ [Cooperation – a universal mechanism of cooperation between university libraries]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 36, 525–539 [in Ukrainian].

2. Hranchak, T. (2008). Rol’ informatsijno-analitychnykh struktur naukovykh bibliotek Ukrainy v suchasnomu demokratychnomu protsesi [The role of information-analytical structures of Research Libraries Ukraine in today’s democratic process]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 21, 24–35 [in Ukrainian].

3. Tsvik, M. V., Petryshyn, O. V., Avramenko, L. V. et al. (2011). Zahal’na teoriia derzhavy i prava [General theory of state and law]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

4. Tatsij, V. Ya., Petryshyn, O. V., Barabash, Yu. H. et al. (2011). Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyj komentar [The Constitution

of Ukraine. Research and practice comment]. Kharkiv: Nats. akad. prav. nauk Ukrainy [in Ukrainian].

5. Krulikovs'ka, O. (2011). Tsentr pravovoi informatsii NPBU [Center of legal information of the NPLU]. *Bibliotchna planeta – Library planet*, issue 1, 7 [in Ukrainian].

6. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et al. (2014). Natsional'ni informatsijni resursy iak intehtatyvnyj chynnyk vitchyznianoho sotsiokul'turnoho seredovyscha [National information resources as a factor of integration of national socio-cultural environment] Kyiv: NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Natsional'nu iurydychnu biblioteku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31 sichnia 2000 № 173 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the National Law Library»]. (2000). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/173-2000-п> [in Ukrainian].

8. Pro Natsional'nu prohramu pravovoi osvity naselennia. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 18 zhovtnia 2001 r. № 992/2001. [Decree of the President of Ukraine «On National program of legal education of the population»]. (2001). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/992/2001> [in Ukrainian].

9. Pro Prohramu pravovoi osvity naselennia Ukrainy. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 travnia 1995 r. № 366 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Program of legal education of the population»]. (1995). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/366-95-р> [in Ukrainian].

10. Sait Biblioteky Verkhovnoi Rady Ukrainy [The site of the Verkhovna Rada Library]. lib.rada.gov.ua. Retrieved from <http://lib.rada.gov.ua/static/about/wellcome.html/> [in Ukrainian].

11. Sajt Kyivs'koho universytetu prava NAN Ukrainy [The site of the Kyiv University of Law of NASU]. [en.kul.kiev.ua](http://kul.kiev.ua). Retrieved from <http://kul.kiev.ua/biblioteka/pro-biblioteku.html> [in Ukrainian].

12. Sajt Mykolaivs'koi oblasnoi universal'noi naukovoï biblioteky im. O. Hmyr'ova [The site of the Mykolaiv Gmirev Regional Universal Scientific Library]. [reglibrary.mk.ua](http://www.reglibrary.mk.ua). Retrieved from <http://www.reglibrary.mk.ua/index.php/chitatski-obednannya/universitet-pravovikh-znan> [in Ukrainian].

13. Sait Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [The site of the National Vernadsky Library of Ukraine]. [nbu.gov.ua](http://www.nbu.gov.ua). Retrieved from <http://www.nbu.gov.ua/node/125/> [in Ukrainian].

14. Sait Natsionalnoi parlamentskoi biblioteky Ukrainy [The site of the

National Parliamentary Library of Ukraine]. nplu.org. Retrieved from <http://nplu.org/article.php?id=34/> [in Ukrainian].

15. Skakun, O. F. (2001). *Teoriia derzhavy i prava* [Theory of state and law]. Kharkiv: Konsum [in Ukrainian].

16. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et al. (2013). *Tendentsii vplyvu hlobal'noho informatsijnoho seredovyscha na sotsiokul'turnu sferu Ukrainy* [Trends influence global information environment in the sphere of sociocultural Ukraine] Kyiv: NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [in Ukrainian].

Oleg Natarov

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Legal Education of the Population: the Role of Libraries in Ukraine

The article discusses the role of libraries in Ukraine in the implementation of the legal education of the population, in particular, reveals the main competitive advantages of library facilities in this process. Attention is drawn to the fact that in the context of Ukraine developing as a democratic state, its entry into the global legal and information space, priority was acquired by the sphere of legal awareness. Accordingly, there were determined the basic directions of library policy in the implementation of the legal awareness of the Ukrainian society.

The effective activities on the implementation of legal education work by libraries in Ukraine are considered on definite examples. Attention is drawn to the fact that in this process different types of libraries have their own specifics.

The article also addresses the issue of further improvement of legal education in the libraries of Ukraine.

Keywords: legal education of the population, legal information, legal awareness, libraries of Ukraine.

Олег Натаров

Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского

Правовое образование населения: роль библиотек Украины

В статье рассматривается роль библиотек Украины в осуществлении правового образования населения, в частности, раскрываются основные конкурентные преимущества в этом процессе библиотечных учреждений. Акцентируется внимание на том, что в условиях развития Украины как демократического государства, ее вхождения в мировое правовое и информационное пространство, приоритетное значение приобрела сфера правового информирования. Соответственно, выделены основные направления библиотечной политики в сфере осуществления правового информирования украинского общества.

На конкретных примерах рассматривается эффективная деятельность библиотек Украины в осуществлении правообразовательной работы. Обращается внимание, что в этом процессе различные виды библиотек имеют свою специфику.

В статье также рассматривается вопрос дальнейшего совершенствования правового образования в библиотеках Украины.

Ключевые слова: правовое образование населения, правовая информация, правовое информирование, библиотеки Украины.